

Filmkultúra, 1983. 6.

Amikor a rendező a Kopaszkutya című filmjében a P. Mobil együttes Utolsó cigarettájának dallamával elbúcsúzott tőlünk, bizonyára nem gondolta, hogy a dal szövege következő filmjének mottója lehetne. A dalban felszólítják a „bűnöst”, hogy kezdjen új életet. A válasz csak annyi, hogy „két életem nem lehet”. Új filmje is arról szól, hogy nemigen tudunk kibújni bőrünkéből, és főként nem tudunk kilépni társadalmi környezetünkéből. Szomjas György mostani filmje fontosabb korábbi alkotásainál. A hetvenes évek elejét, a konfliktust vállaló, útkereső és előbbre jutni képes fiatalokról szóló filmek (Kovács András: Staféta, Gazdag Gyula: Sípoló macskakő) jellemezték. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóját az olyan filmek fogják fémjelezni, melyeknek ifjú hősei már nem olyan bizakodóak, sőt életük rossz körbe zárult, kiúttalan (Jeles András: A kis Valentino, Rózsa János: Vasárnapi szülők, Tarr Béla: Szabadgyalog). Ide illik a Könnyű testi sértés is.

A filmnek két szempontból is fontos a mondanivalója. Az egyén aspektusából lényeges pszichológiai tanulságokkal szolgál a film, a tipikus, „se vele, se nélküle” szerelem, a párkapcsolati ambivalencia ábrázolásával. A társadalom aspektusából pedig szociológiai érvényességgel mutatja be a visszaeső börtönviselt lehetetlenül nehéz, tipikus helyzetét. Arról az igazi ambivalenciáról szól a film, amely ezerkarú polipként tartja fogva áldozatát, s aminek szorításából nagyon nehéz, szinte lehetetlen megszabadulni. A testi érzékek fogva tartják az áldozatot” bár a fej, az értelem ki akar bontakozni a végzetes ölelésből. Igazi döntési helyzet, s állapot. Csakhogy dönteni nem képes az ember. Mint amikor válaszúthoz érkezik valaki, és képtelen az egyiket elindulni. Sokan inkább a visszautat választják.

Az ambivalenciát általában nehezen vállaljuk. Nehéz elfogadni, elviselni, kimondani, hogy valakivel vagy valamivel kapcsolatban bizonytalanok vagyunk, hogy vegyes, egymásnak ellentmondó érzelmeink, gondolataink vannak.

Ebben a filmben hárman is ambivalensek. Éva, aki csábítja, köti, láncolja magához Csabát, de ugyanakkor el is taszítja. Viszont vállalja, kimondja ezt a bizonytalanságot: szeretlek, de nem tudok veled élni. Csaba is érzi, hogy szüksége lenne „komoly” nőre, tesz is kísérletet, de volt felesége vonzerejének - saját személyiségének - nem tud ellenállni. S a történet lélektanilag hiteles: Csaba édesanyja is ambivalens. A fiával szemben. Igyekszik magához kötni, de ugyanakkor falat is húz maguk közé. Csábítja vissza, jöjjön oda lakni, de csak ha elválik Évától. Ha nem dohányzik, ha nem nőzik, ha leadja a fizetését.

Gyermekkoromban történt, hogy a házunk - egyébként tisztességes - gondnoka konyhai borozgatás közepette leszúrta vendégét, aki a sérülésbe belehalt. Gondnokunk 12 évet kapott tetteért. A történetek után kíváncsisággal vegyes félelemmel kerültük el lakásuk bejáratát. De elkerültük az asszonyt, sőt a gyerekeket is. Csaba is képtelen megszabadulni stigmájától, képtelen átlépni saját árnyékát, visszailleszkedni abba a közösségbe, ahonnan kiemelte a bírósági ítélet. Nem tud visszailleszkedni, mert egyre többen látják meg rajta a stigmát, vágják a szemébe, hogy honnan jött. Kivételek persze vannak, mint például a filmbeli KISZ-es lányok, akik kedvesnővéreként igyekeznek pátyolgatni Csabát. Sőt a titkárlány le is fekszik vele. Szerelemből.

A film kezdő képsorain Csaba és Éva veszekednek, majd a beszélő rácsa mögül látjuk Évát. Közben a Hobo Blues Band dalát halljuk: Enyém, tied... Rosszat sejtünk. Mint akik válnak és osztozkodnak. Sejtésünk igazolódik.

Csaba megcsalná Évát, de a nőket futtató fiúkkal verekedésbe keveredik, egyiket megszúrja.

Majdnem három év börtön. Ezek az előzmények.

Fantasztikus csikorgással nyílik a börtönkapu. Az első korsó sör, villamos-út be a városba, az ismerős „táj” láttán az első mosoly. (Közben hol színesben vagyunk, hol barnában.) A Körúton a mindennapok nyüzsgése már szürke. Bár ez a világ - a börtön egyhangúságához képest - többnyire színes, azért néha ijesztő és időnként meghökkentően embertelen. Mint most is például, amikor egy autóbusz száguld el mellettünk úgy, hogy egyik utasának keze a táskával kilóg a busz bezárt ajtaján. Ez egy igen-igen kemény világ - énekliről is az Európa Kiadó. Sőt, még ennél is keményebb: Csabát otthon idegenek fogadják. Éva új barátai alig akarják beengedni. Beszarok, a ház tele van barátokkal — mondja Csaba. Ettől kezdve „magasfeszültség” alatt éljük át a történeteket. A rendező szándékosan túlradagolja a feszültséget.

Csaba állja a próbát, csak néhány üveget tör össze, de ez elég ürügy ahhoz, hogy később alvásából rendőrök ébresszék. Aztán Éva kizárja a lakásból, csiki-csukit játszik vele. Csaba túri, de már mindenki szorong a filmben, nemcsak a néző. Éva és Miklós, az élettárs felváltva „kapaszkodnak” a játékkutyába. Éva nemcsak a frizuráját változtatta meg, hanem elhagyta férjét is, tehát nincs más választás, külön kell költözniük ugyanabban a lakásban. És innen szinte előre lehet tudni a dolgok kimenetelét. Mi ugyan már jóval előbb várjuk az ütések, hamarabb ütnénk, persze nem a mi bőrünket visszük vásárra, akarom mondani, vissza a börtönbe. De Csaba uralkodik magán, tudja, hogy csak ő húzhatja a rövidebbet. Általam itt senki sem lesz elsőként megütve - fogadkozik. És tartja is. Dolgozni kezd régi munkahelyén, látszólag elsimulnak a hullámok. A helyzet azonban egyre tarthatatlanabb. Otthon az állandó magasfeszültség, Miklós rendre kikapcsolja Csabánál az áramot, és a legkellemesebb helyzetekben nyitja rájuk az ajtót. Csaba türelmes és finom úriember a megaláztatások ellenére. De a világ, különösen onnan alulról, a kocsimosó szerelőknéjából szürke és kilátástalan. Az irodista lányok, fönről az emeletről, ők se jönnek el a szerelőknéig, hogy legalább megnézhesse, milyen bugyit hordanak. Csak messziről méregetik a fiút. Csaba azonban utána jár a dolognak. Kellene már egy rendes lány - füstölög kollégájának, és már el is csábította a KISZ-titkárlányt. Csaba ettől kezdve kettős életet él. Vizitbe megy a KISZ-titkár családjához, és boldoggá teszi a lányt. De az igazi közeg az ő számára a Gólya nevezetű presszókosma. Itt snóblizik esthosszat barátaival, és itt dolgozik hűséges barátnője is. Az „otthon” kialakult helyzetet törvényerőre kell emelni, tehát elválnak. Minden megy tovább a lassan megszokott kerékvágásban. Továbbra is egy fedél alatt, együtt élnek, de egymás ellen. Csakhogy ez így túl egyszerű lenne, az élet ennél bonyolultabb. A konyhai főzőcskézés hármas intimitásában arra leszünk figyelmesek, hogy Éva és Csaba cinkosan összevetnek, s Miklós már körön kívülre is szorult. Hiába ajánlkozik, hogy: csináltam szódát. Figyelemre sem méltatják. (Az autoszifonnal Csabát, betoppánásakor, legszívesebben keresztüllőtte volna.) Hármuk gémjében tehát Csaba helyzete újra megerősödött. Csaba és Éva egymásba és ágyba bújnak, Miklós pedig az éjszakába, presszóba menekül. Csabával újra focizhatnak a ház gyerekei, Miklós pedig, „örüljön, hogy él”. Évának vidám alkalmi gyerekbanda énekliről, hogyaszongya: csak a szívem szomorú, ha rád gondolok én, szeretlek én, börtön ablakába soha nem süt be a nap, az élet tovaszáll. Egy házibuli erejéig ismét összenyitják a szobákat, de Miklós revánsot akar venni, szemet vet Zsuzsára, a titkárlányra. A pohár csaknem betelt. Aztán megtudjuk, hogy Éva terhes. Nekem lesz gyerekem — mondja a két férfinak. Végül szürkében találkoznak hárman a ház udvarán: Mondd meg a krapekodnak... Mondd meg a krapekodnak... látjuk-halljuk Csabát ismételve, amint rendre utasítja Miklóst a provokatív tolokodásaiért. Elegem volt a kurváidból - üvölti Miklós, és erre Csaba idegei felmondják a szolgálatot. Először

üt, aztán rúg is. Irány a Gólya, ott majd megtalálják. A földön színes masszaként csillog a bevásárló szatyor összetört tartalma. Bíróság, ítélet, újra a Körút szürkében, a rikkancs árulja a portékáját. Saját baltájával rendet csinált a családjában. Vissza villamoson a börtönbe, színesben. Éva már láthatóan terhes, szavaival és tekintetével biztatja Csabát. A börtönkapu ezúttal csendesen zárul.

A filmnek van egy másik nézőpontja, amelyről eddig nem esett szó. Időnként háttérszereplők magyarázzák az eseményeket, a saját szempontjuk (távcsövük) alapján. Csaba mamájától sok mindent megtudunk fia életéről, de ezek az „előadások” inkább saját magáról árulkodnak. Talán érzi, hogy ő is felelős a fiáért. Védekezve menekül a hivatalos papírok mögé, és bizonygatja, hogy mindent megadott Csabának, ő nem hibás, a hivatal, az emberek, mások rontották el a dolgokat. Hiszen még most is visszafogadná, nincsenek nagy kérései, csupán bújják ki a bőréből, válják más emberré Csaba. Ennyit igazán megtehet. Nem tudjuk, csak sejtjük, hogy az ő élete is kudarcot szenvedett, akárcsak a fiáé. S a kudarcos életek újratermelődnek. Szinte látjuk Éva gyermekének sorsát.

A ház lakóit a Távcsöves személyesíti meg. Más filmek leselkedő, mindent tudó lakói, házmesterei csak emberi gyengeségükből fakadó humort mutattak be. Emberünknek azonban ideológiája is van, és ezért különösen veszélyes. A Távcsöves figurájában Adornoék fasisztoid karakterét láttam megszemélyesedni. Éva barátnője is olyan, aki a háttérből keveri... az eseményeket. Ócsárolja Csabát, és válásra biztatja Évát. Ezek a háttérszereplők nem vesznek részt közvetlenül a film cselekményében, de tudjuk, hogy a dolgok kimenetele tőlük is függ. A háttérszereplők ott vannak életünkben, de nem tudjuk, hogy hol és mikor avatkoznak be. Csak azt látjuk, hogy a dolgok gyakran nem úgy alakulnak, ahogy azt mi szeretnénk, ahogy azt elképzeltük.

Nem tudhatjuk, hogy mi lenne kettőjük (hármuk, négyük) sorsa. Sikerülne-e egymás iránti ambivalenciájukat toleranciává alakítani? Éva bízna-e a megbízhatatlan Csabában, s Csaba támaszra, védelemre találna-e Évánál? Ha optimisták vagyunk, akkor igent mondunk. Ha a társadalmi tapasztalatokat vesszük figyelembe, akkor a válaszuk: nem.

Szomjas György mestere a feszültségteremtésnek. A szomszédos szobákban szeretkező párok feszülten figyelik a másik zaját-neszét. Az alapzajt az utcai reklám egyhangú kattogása adja. Aztán Miklós villanyszerelése, késsel a kézben. Már-már látjuk a vért folyni. Majd a kocsmai csaknem-verekezés fokozza az izgalmat. A sorra-rendre megzavart ágyjelenetek: hol Miklós, hol a rendőrök, hol Zsuzsa érkezik rosszkor. Még a gyerek-zenészek is azt éneklik, hogy ha hazamennek, olyan bulit csinálnak, hogy a nagymamát bezárják a sütőbe, a nagypapát meg felakasztják egy szögre. Csaba szinte kaszkadőrként próbálja ki barátja motorját, miközben oldalt egy autóröncsöt látunk. Aztán lehiggadva lemond a motorozásról.

A filmben több újszerű formai elemmel találkozunk. Ami rögtön szembetűnik, az a sok és sokféle színváltás. Szürkébe, barnába, kékbe, bíborba váltanak időnként a képsorok, őszintén megvallva, nem mindenhol éreztem a jelentésüket. Ebben a kontextusban az eredeti színeknek van kiemelő jelentőségük.

A film egyes részletei megisméltődnek, de nem mond mindent kétszer a rendező, csak a fontosabbnak vélt jeleneteket, mondatokat pörgeti vissza.

A cselekmény idődimenzióját a háttérszereplők törlik meg, furcsa narrátorként egyre bonyolultabbá, de árnyaltabbá is téve a történetet. Az időrend megtörése, a cselekmény komplikálása csak Éva és Csaba - zűrzavaros életét érzékelteti. Keveset tudunk meg a fiatalok családjáról és Éva helyéről a társadalmi munkamegosztásban. Egy ilyen témájú filmnél, véleményem szerint, ezek az információk lényegesek. Bár a házibulinak megvolt a funkciója,

mégis, kissé mesterkéltnak hatott.

A főszereplők közül Eperjes Károly nagyszerűen lényegül át Csabává. Nagy önuralma és belső küzdelme mögül átsugárzik a kiszámíthatatlanság és a bizonytalanság. Néhol esetlenül alkalmazkodó, máskor óvatosan megfontolt. Játékos humora emlékezetes marad. Rendezői telitalálat. Erdős Mariann kiismerhetetlen Évát alakít. Számító fehérnép, aki úgy keveri a kártyát, hogy csak ő tudja, mit akar. Félmosolya elbizonytalanít, ugyanakkor biztat. Igazi csábító. De isten óvja a férfiakat az ilyen szirénektől. Amazon és méregkeverő intrikus is tud lenni. Vállalja véleményét, de ha kell, bosszút áll. Indulatait viszont alig-alig láthatjuk.

Kettőjük alakítása kapcsán adódik a kérdés, hogy vajon más karakterű figurákat is ilyen jól tudnának-e megformálni. Talán lesz alkalmuk a kérdésre megmutatni a választ.

Andorai Péter kellően ellenszenvesé tudja tenni Miklóst, az új fiút. Sötét tekintete, feszültségtől vibráló mozdulatai állandó hátbatámadást sejtetnek.

A Molnár Vera által megformált pincérnő anyai megértéssel és türelemmel hol biztató, hol korholó. A hivatásosok sokat tapasztalt nyugodtságával és rezignáltságával jön-megy Csaba életében. Ábrahám Edit önfeláldozóan alakítja a titkárlány kissé sematikus figuráját.

A háttérszereplők közül Bikácsy Gergely ragyogóan formálja meg a tudálékosan jól értesült, tenyérbe mászóan ellenszenves Távcsövest.

Grunwalsky Ferenc operatőri szerepe nem volt könnyű. Színesben kellett fényképeznie egy alapvetően szomorú történetet. A hangulatnak megfelelő tónusokat a világítással érte el.

Ellenfényes, gyéren világított belső képei, a villogó reklám jól karakterizálják a jeleneteket.

Szinte természetes közeli képei és a dialógusok jól megválasztott kameraállásai a nézőt szinte résztvevővé avatják. Főként a háttérszereplők, mesélő helyzetükben, csaknem a kamerának beszélnek, ezáltal minket is bevonnak az eseményekbe, bennünket is felelőssé tesznek.

Somló Tamás zenéje néhol fokozza a jelenet feszültségét (Miklós sodró egyházi zenére tárcsázza a rendőrséget), néhol pedig groteszk (a bevásárló szatyor összetört tartalma fölött cigányzene szól). A film némi optimizmust sugalló rockzenével zárul.

A börtönkapu, a 'város érdes részének' villamos-panorámája adja a film látványkeretét. A börtönkapu nyitása és bezárása között a szabadulás, a szabadság csak rövid kirándulásnak, „eltávozásnak” bizonyult. A „kaptárt” megjártak nagy része erre a sorsra jut. De nemcsak Csaba bukott meg. Szűkebb-tágabb (társadalmi) környezete több tárgyból bukott. Éva megbukott szolidaritásból, hűségéből és az emberség más tárgyaiból, de javító vizsgát tehet. Megbukott Csaba édesanyja a gyermeknevelés és az okos anyai szeretet sok-sok alaptárgyából.

Megbuktak a szomszédok jóérzésből, türelemből, segítőkészségből és őszinteségből.

Megbukott Zsuzsa ön- és életismeretből. Megbukott Miklós is, minimum tisztességből.

A legszomorúbb az, hogy ezt a filmet megcsinálhatja majd egy rendező harminc év múlva és talán később is. A téma örökzöld marad.

A társadalom nem tanult meg sem megbocsátani, sem utógondozni. Az a börtönből szabadult öregember jut az eszembe, akiről olvashattuk, hogy bár letelt a büntetése, mégis benn maradt az intézetben, mondván, odakinn senkije, semmije nincs, nem tud eligazodni a kinti világban, biztonságosabb neki idebenn.

Szomjas György filmje minden formai újdonsága és a téma rendkívüli társadalmi jelentősége ellenére valószínűleg nem lesz mérföldkő a magyar filmművészetben. Ezzel együtt a Könnyű testi sértés nagyon fontos és elkeserítően jó film.

Zétényi Zoltán

Együtt, egymás ellen (Szomjas György: Könnyű testi sértés)

Írta: Adminisztrátor
2010. április 13. kedd -

KÖNNYŰ TESTI SÉRTÉS, színes, magyar, Hunnia Filmstúdió 1983.

R.: Szomjas György; F.: Kardos Csaba, Fábry Sándor, Grunwalsky Ferenc, Szomjas György;

O.: Grunwalsky F.; Z.: Somló Tamás; Sz.: Erdős Mariann, Eperjes Károly, Andorai Péter,
Ábrahám Edit.